

גזרת ג' ימים

פתיחה

בשיעור הקודם עמדנו על הטעמים השונים של איסור משא ומתן עם עכו"ם בתקופת חגיגה. התוספות בריש המסכת תמהים על מנהג העולם לקנות מנוכרים ביום ראשון בשבוע. בשיעור זה נצא מתוך דברי התוספות וננסה לענות על השאלה, מהם גדר איסור משא ומתן בזמננו.

כפי שצינו, התוספות בריש המסכת תמהים כיצד נהגו ישראל לקנות ביום ראשון מנוכרים, והרי כלל בידנו שלא נושאים ונותנים עם נוכרים בתקופת חגיגה. התוספות נותנים שתי תשובות לשאלה זו:

(א) **הגויים שבימנו אינם עובדי עבודה זרה.** התוספות מסבירים כי הגויים בימנו אמנם מגדירים עצמם כעובדים דת שהינה עבודה זרה, אולם אין הם עושים זאת מתוך אמונה אמיתית בעיקרי הדת, אלא **מנהג אבותיהם בידיהם.**

(ב) גם אם נגדיר את הגויים שבימנו כעובדי עבודה זרה, **קניה ומכירה מטעמים של חנופה, אינה אסורה.**

ההנחה שעומדת בדברי התוספות הינה כי הדת אותה עבדו הגויים בתקופתם – הנצרות – הינה עבודה זרה. כך גם מכריע הרמב"ם:

"הנוצרים עובדי עבודה זרה הן ויום ראשון יום אידם הוא" (הלכות ע"ז פ"ט, הלכה ד).

מקור לדברי הרמב"ם ניתן למצוא כבר בדברי הגמרא בעבודה זרה האומרת כי:

"נצרי לעולם אסור"¹ (עבודה זרה ו).

אמנם, המאירי בפרוש המשנה הראשונה במסכת עבודה זרה מסביר כי הנוצרים עליהם מדברת הגמרא הם הנוצרים הראשונים שעבדו את השמש אולם הנוצרים בימנו אינם עובדי ע"ז. אולם כאמור התוספות סברו כרמב"ם כי הנוצרים הינם עובדי ע"ז ואף על פי כן הם מצדיקים את מנהג העולם לקנות מהנוצרים ביום ראשון.

מנהג אבותיהן בידיהן

אומרת הגמרא:

"אמר רב נחמן אמר רבה בר אבבה: אין מינין באומות עובדי כוכבים. והא קאחזינן דאיכא! אימא: **אין רוב עובדי כוכבים מינין.** סבר לה כי הא דאמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן: **נכרים שבחוצה לארץ לאו עובדי עבודת כוכבים הן, אלא מנהג אבותיהן בידיהן**" (חולין יג:).

כפי שראינו, התוספות רצו לאמץ גישה זו גם כלפי הנוצרים בדורם. בהמשך דבריהם, התוספות עצמם מוכיחים כי גישתו של ר' נחמן לא אומצה להלכה, וזאת הם מוכיחים מן הגמרא בהמשך (ע"ז ז:). המביאה את דעת שמואל האומר כי בגולה יום אידיהם אסור. לאור זאת מסבירים התוספות כי הסיבה להיתר שנהגו היהודים בזמננו לקנות מגויים נוצרים, הינו שקים להם שהנוצרים לא יעבדו ע"ז במקח בממכר שלהם.

לאור זאת שואלים התוספות מי התיר לישראל לעבור על גזרת חכמים? חכמים הרי קבעו חובת הפרשה כללית, ולא מצאנו חלוקה בין מצבים השונים?

כדי להסביר נקודה זו, מביאים התוספות על אתר, שני מקורות, בהם מצאנו שהאמוראים התירו איסור מסוים מכיוון שידעו שגויים אלו לא יעבדו ע"ז במקח שלהם.

אחד מהמקרים הינו מהגמרא בעבודה זרה (סה:). המביאה את סיפורם של רב יהודה ורבא ששלחו מתנות לעובדי ע"ז ביום אידם, רבא שלח את מתנתו לבר שיק בטענה שהוא לא יביאה לע"ז שלו. הגמרא מספרת שהלכו ובדקו מיהו אותו בר שיק, וכאשר הגיעו לביתו מצאוהו במסיבת פריצות וזימה. בר שיק שהיה מופתע מן הביקור שאל את רבא האם גם בעולם הבא זוכים הצדיקים לתענוגות מעין אלו.

לענ"ד הגמרא מביאה את סיפורו של בר שיק על מנת לגלות לנו שאותם עובדי ע"ז היו פרוצים בעריות. יותר מאדיקות דתית היתה בהם הנדוניזם, וכך חזרנו לטעמו של רבי יוחנן כי יותר מכך שהם עובדי עבודה זרה, הגויים בזמן הזה ממשיכים את מנהג אבותיהם.

מקורה של האבחנה בין גויים אדוקים, לגויים שאינם אדוקים ומשתתפים בפולחנים אליילים מסיבות חיצוניות מופיעה כבר בדברי התוספתא בע"ז:

"עיר אחת עושה ועיר אחת אינה עושה. אומה אחת עושה ואומה אחרת אינה עושה. משפחה אחת עושה ומשפחה אחרת אינה עושה. העושין

1 בגרסא בדפוס וילנא הושמטה המילה נוצרי מחשש צנזורה ונכתב 'יום א לדברי רבי ישמעאל לעולם אסור'.

שיטת ר"ת

תירוצ' נוסף המופיע לקושיית התוספות הינו תירוצו של רבנו תם. רבנו תם מתרץ את מנהג העולם לשכור מאת הגויים ביום ראשון מהטעם הפשוט שהמשנה אסרה לשאת ולתת רק באמצעי פולחן בהמות וכדו' בהם עלול הנוכרי להשתמש לצורכי פולחנו ביום אידו. מוצרים אחרים שאינם קשורים לעולם האלילי אינם אסורים במסחר. לדעת הרא"ש (סימן א) רש"י חולק על גישה זו וסובר כי כל משא ומתן עם נוכרי אסור, גם אם הוא אינו מבוסס על מכירת חפצי פולחן. זאת מהסיבה שראינו לעיל כי כתוצאה מההתקשרות עלול הנוכרי לבוא להודות לאלוקיו.

סחר במניות של איסורי ע"ז

אם נסכם את מחלוקת הראשונים בהם עסקנו עד עתה, דומה שרש"י ור"ת נחלקו בטיב גזרת ג' ימים. לדעת רש"י והתוספות גזרת ג' ימים נגזרה על הגברא, ורש"י ותוספות נחלקו בשאלה האם האיסור נובע מהחשש שהגוי יבוא להודות לאלוהיו או מחשש התחברות לע"ז. לדעת ר"ת לעומת זאת, גזרת ג' ימים נתקנה על כל החפצא, על כל החפצים שבהם עלולים להשתמש לפולחן אלילי.

נפקא מינה מעיינת בשלה זו תהיה אולי בשאלת סחר מניות של חברות העוסקות בע"ז. אם האיסור הוא על הגברא - לדעת התוספות הסוברים שנאסרה התקשרות כלכלית עסקית תועלתנית, לא תהיה בעיה לעסוק בסחר במניות. לעומת זאת לדעת רש"י האוסר משא ומתן מחשש שהגוי יודה לאלוהיו, אם בעלי המניות של החברה הנהנים מרווחיה הם עכ"ם, אשר קיימת אפשרות שילכו להודות לע"ז, שוב חזרנו לאיסור. גם לדעת ר"ת, אם החברה עוסקת בממכר סחורות של ע"ז, מאחר שהגזרה היא על החפצא הדבר אסור.

להלכה, השו"ע (י"ד סי' קמ"ח סעיף יא) פסק כי מותר לשאת ולתת עם גוים בזמן הזה מן הטעם הראשון שהביאו התוספות שגויים של ימנו אינם אדוקים בע"ז שלהם. הרמ"א מביא בשמו של הר"ן שבעל נפש ירחיק את עצמו מלשאת ולתת עם גויים בתקופת חגיהם בכל מקום שאין חשש איבה.

אסורין ושאיין עושין מותרין. קלנדא אף על פי שהכל עושין אין אסור אלא לפולחין בלבד" (תוספתא עבודה זרה א', ד).

אם כן, התוספתא אינה אוסרת התקשרות עם גויים אשר מוציאים את עצמם מן הכלל ואינם משתתפים בפועל בפולחנים, והיא מרחיבה את היתרה גם למנהגי ע"ז שהנהגים אינם עושים אותם לשם פולחן.

אותו עקרון הוא גם הסיבה להיתר שבסוף דברי התוספתא. הגמרא בע"ז (ח) מביאה את שיטת רבי יוחנן, המסביר שקלדיא היה חג רומאי שהיה נחוג בכל רחבי המלכות. היו עיירות רבות שלא הזדהו עם הפן האלילי של החג, אולם הפחד או הרצון הטבעי לישר קו עם המלכות הוביל אותם להשתתף בפולחן. בעירות מסוג זה אומרת התוספתא כי לא קיימת גזרת משא ומתן.

חנופה

הגמרא בע"ז (ו:) מביאה את סיפורו של רבי יהודה אשר הסכים לקבל דורון מעכ"ם ביום חגו של העכ"ם מחשש איבה. התוספות מביאים נימוק זה כסיבה נוספת מדוע נהגו ישראל לקנות מנוצרים ביום א'.

אולם, היהודים בתקופת התוספות נהגו היתר גם בדברים שאין בהם איבה, ועל כן מביאים התוספות טעם נוסף המופיע בירושלמי והוא חנופה.

ההסבר לטעם זה הינו כי קיום קשרים מסחריים אינו נובע מתוך רצון להתקרב רוחנית וחברתית לגויים אלא משיקולים תועלתניים. קיום יחסים מסחריים יוצר אורה נינוחה, העכ"ם מתרגל למציאותו של היהודי ולכן אינו רודפו.

יתכן כי נקודה זו הינה מחלוקת בין התלמודים. לדעת הבבלי, חנופה לגוי היא שתביא את הגוי לעבוד ביתר שאת את אלוהיו. כך למשל מסביר רש"י בפרושו למשנה כי הטעם לכך שאסור לשאת ולתת עם נוכרי בתקופת חגיו הוא חשש שהגוי יבוא להודות לאלוהיו על הצלחתו בעסקים. לעומת זאת, כפי שראינו, לדעת הירושלמי זו בדיוק הנקודה המבטלת את איסור.

כיצד אם כן הבין הירושלמי את טעמה של גזרת ג' ימים?

יתכן כי לדעת הירושלמי, הבעיה במשא ומתן עם גוי בתקופה זו הינה עצם ההתקשרות. יהודי המקיים קשרים עם עכ"ם בזמן חגיהם מראה שהוא תלוי בע"ז שלהם. בעולם בו בני האדם היו אדוקים באלילות, התחברות לעובד ע"ז ויצירת מגע עמו מתקשרת מיד לעבודה זרה. אולם, כאשר ברור לכל שהקשר של היהודי עם הנוכרי הוא תועלתני ואין בו נימה דתית, אין בעיה בהתקשרות.

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשס"ח
עורך: אביעד בינשטוק

בית המדרש הירושלמי שלידי ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הירושלמי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
